

УДК 348.48:316.334.55

ВПЛИВ ЕКОТУРИЗМУ НА ЗБАЛАНСОВАНИЙ РОЗВИТОК СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Назар Кудла

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська 1, м. Львів 79000, Україна, (032) 239-46-03*

Розглянуто поняття збалансованого туризму, що безпосередньо стосується ідеї екологічного чи збалансованого розвитку. Визначені у декларації конференції з довкілля і розвитку в Ріо-де-Жанейро 27 пріоритетів збалансованого розвитку стали документом, який окреслює основні напрями сучасної економічної політики у світі. Динамічний розвиток туризму, в тому числі екотуризму, може стати вагомим внеском у боротьбу з бідністю, створення нових робочих місць, охорону природи на сільських територіях.

Ключові слова: збалансований розвиток, екотуризм, сільські території, природне середовище.

Упровадження у життя ідеї екорозвитку є нелегкою справою з огляду на споконвічний конфлікт між індивідуальним задоволенням потреб і потребами суспільства.

До заходів, які допомагають обмежити негативні зміни природного середовища, можна віднести пропагування принципів концепції збалансованого розвитку. За визначенням конференції ООН з довкілля і розвитку, яка відбулася 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, під збалансованим розвитком розуміють такий суспільно-економічний розвиток, який задовольняє потреби жителів Землі та водночас забезпечує можливість реалізації потреб майбутніх поколінь [5]. Отже, передумовою збалансованого розвитку є такий економічний, суспільний і культурний розвиток, який забезпечить людям можливість існування у злагоді з природним середовищем. На конференції були ухвалені два історичні документи: “Декларація у справі природного середовища і розвитку” і “Глобальна програма дій — Порядок денний 21” (Агенда-21).

В Україні питання збалансованого розвитку досліджували такі вчені, як: М.В. Багров, В. В. Волошин, В. М. Волошук, З. В. Герасимчук, І. О. Горленко, О. І. Гулич, Б. М. Данилишин, М. І. Долішній, А. І. Доценко, Ю. В. Зінько, Я. В. Коваль, В. С. Кравців, В. П. Кухар, І. І. Лукінов, В. С. Міщенко, Я. Б. Олійник, О. Г. Осауленко, М. М. Паламарчук, О. М. Ральчук., Л. Г. Руденко, В. Я. Шевчук, П. Г. Шищенко, Б. П. Яценко та ін.

Збалансований розвиток набуває особливого значення у сферах людської діяльності, які безпосередньо базуються на природних ресурсах, коли економічні результати залежать від якості цих засобів. До цих галузей належить туристична сфера, яка, з одного боку, використовує атракційні природні засоби, а з другого – з огляду на масовий характер є фактором деградації для природного і суспільно-культурного середовища територій, які приймають і обслуговують туристичний рух.

Пристаювання туристичної галузі до принципів збалансованого розвитку дає можливість зберегти природні цінності, які становлять світову спадщину, для їх подальшого використання. Основною умовою збалансованого туризму є прагнення до досягнення рівноваги між потребами природного середовища, потребами суспільства та потребами місцевих спільнот. Раціональний розвиток туризму, який враховує природні, суспільні, культурні, економічні особливості, є важливим не тільки у регіонах, де туризм є головною складовою наповнення бюджету, а й у регіонах, які мають природно-атракційні місця та характеризуються незабрудненою екологією. Його реалізація полягає у впровадженні таких форм туризму та туристичної інфраструктури, які будуть відображати дбайливе ставлення до сучасного та майбутнього стану природного середовища, а також будуть враховувати економічний розвиток місцевих спільнот і збереження культурної їх самобутності.

У концепції збалансованого туризму особливе значення має екотуризм. В іноземній літературі його називають зеленим, природним туризмом, тобто організованим і керованим за принципами збалансованого розвитку з урахуванням елементів екологічної освіти, який приносить фінансовий вклад в охорону природи [4, с.13].

Головною метою екотуризму є пропагування і розвиток таких форм туризму, які безпосередньо пов'язані з атракційним природним середовищем, що дає змогу на цій основі організувати активний, пізнавальний відпочинок, не спричиняючи при цьому шкідливих змін у довкіллі. Тому екотуризм знаходить найкращі умови для розвитку на територіях, які мають добре збережене природне середовище, особливо у заповідниках, природних парках, у сільських місцевостях з мальовничими краєвидами, з відповідною структурою сільськогосподарських угідь, у селянських господарствах, які займаються екологічним землеробством.

Туризм, який спрямований на збереження та охорону природи, її описі і догляданні її особливостей може при раціональному і відповідному використанні бути причиною відкриття природних місць, які можуть бути зруйновані або знищені людською діяльністю. В свою чергу від туристів вимагається відповідна підготовка та поведінка у відвідуваних об'єктах та у гостях у корінних жителів. Туристи не можуть бути причиною процесів природної деградації чи об'єктом соціальної напруги на сільських територіях. Вони повинні виражати повагу місцевій спільноті і сприяти її розвитку, так як частина витрачених грошових засобів може бути призначена на екологічні цілі.

Серед інших видів туризму екотуризм виокремлюється такими ознаками:

- екотуризм є активною формою детального пізнання території, яка характеризується визначними природними і культурними цінностями;
- екотуризм дотримується гармонії природних екосистем і культурних особливостей місцевих спільнот;
- екотуризм приносить фінансові засоби для ефективного охорони природної і культурної спадщини та реальну суспільно-економічну користь місцевій спільноті.

Перелічені ознаки екотуризму дають змогу виявити взаємозалежність між причиною виникнення екотуризму (засоби виробництва, природи, матеріальної і духовної культури) та цілями розвитку цієї форми подорожі (охорона природи, збереження культурної спадщини та поліпшення рівня життя корінних жителів регіону) (див.рисунок). Можна сподіватися, що використання цих засобів у процесі розвитку екотуризму «перетвориться» на нові вартості (охорона природи і культури, суспільні та економічні вигоди для населення), які повернуться до природного і суспільно-культурного середовища регіонів.

Взаємозалежність між цілями розвитку екотуризму та засобами середовища

Практика свідчить, що попит на послуги екологічного туризму постійно зростає, оскільки дедалі більше туристів вважає, що масовий туризм шкідливо впливає на природу і її краєвиди, на інтереси місцевих громад і на самих туристів. Прихильниками екотуризму є особи зі сформованою екологічною свідомістю, які переймаються станом довкілля і виражають повагу до осіб, які проживають і працюють на даній території. Участь в екологічному туризмі дає їм змогу одержати задоволення від мальовничості краєвидів, від спостереження чи підглядання за світом рослин і диких тварин, від пізнання місцевих жителів, їхніх звичаїв і культури.

До екотуристів можна віднести осіб будь-якого віку, які від подорожі переважно очікують:

- пізнання нових місць і набуття нового досвіду;
- захоплення мальовничістю природи і краєвидів;
- підглядання за життям дикої природи;
- активного відпочинку в оточенні природи;
- одержання інформації про тваринний і рослинний світ;
- набуття нових умінь і пізнання культури місцевого населення.

Еко туристи відвідують переважно заздалегідь обраний регіон у активний спосіб шляхом організації піших походів, велосипедних чи кінних мандрівок, а у зимовий період використовують лижне спорядження. Отже, це переважно молоді люди з високою екологічною свідомістю, яким відпочинок на лоні природи дає змогу задовольнити пізнавальні, культурні, естетичні і навіть моральні потреби. Такі туристи очікують спеціального туристичного продукту, який повинен відповідати конкретним критеріям:

- він створюється у незабрудненому середовищі;
- відзначається низькою ресурсоемністю;
- базується на локальних природних, матеріальних і трудових засобах;
- характеризується безвідходною технологією виробництва;
- служить зміцненню здоров'я і приязний довкіллю.

Отже, основними елементами екотуристичної пропозиції є цінності природного, суспільного, виробничого характеру даної території.

В Україні екотуризм характерний переважно для територій, які перебувають під охороною держави й передбачає різні туристичні послуги, планування і реалізація яких відбувається з обумовленням природного середовища. Отже, інтенсивність його розвитку залежить від можливостей довкілля. До територій, які вважають атракційно привабливими для екотуристів відносять гірські і передгірські регіони, території озер, боліт, заплави рік, а також узбережжя Чорного моря. Іншими видами туризму, пов'язаними з екологічними аспектами, є:

- агротуризм;
- пішохідний туризм;
- водний туризм;
- гірськолижний туризм;
- бальнеологічний туризм;
- навчальний туризм.

Екотуризм є інструментальним поняттям для різних форм кваліфікованого та краєзнавчого туризму, а також відпочинкового, який використовує особливі природні умови, що уможливають рекреацію екологічного характеру, тобто відпочинок на природі у поєднанні з активними формами, віддалений від міської метушні, шуму та шкідливих і отруйних викидів.

В останні роки популярними формами туризму, які приязні довкіллю, є сільський туризм та агротуризм. Вони розвиваються з використанням локальних природних, виробничих, суспільних і культурних засобів і пропонують атракції на визначеній території. Однак агротуризм як форма проведення вільного часу набуває форми стаціонарного відпочинку. Натомість основною метою екотуризму є активне відкриття дикої природи і самобутньої культури, їх глибоке пізнання і споглядання, тобто різниця полягає в основних мотивах подорожі. Натомість селянські господарства у багатьох випадках можуть слугувати базою розміщення і харчування для екотуризму [4,с.18].

Розвиток агротуризму можливий у сільських територіях, де окрім природних цінностей є активні люди, які мають плани і програми розвитку своїх територій щодо збереження і збагачення природи, створення привабливої для туристів інфраструктури і які хочуть та вміють представляти свої і громадські досягнення. Агротуризм - це добрий спосіб залучення селян до реалізації ідеї екологічного розвитку, до створення нового, кращого майбутнього для них же самих [1,с.118].

Тут йдеться, з одного боку, про обмеження надто великих сільськогосподарських підприємств, господарств, які впроваджують інтенсивні технології, застосовуючи у великих кількостях мінеральні добрива та хімічні засоби захисту, а також підприємств, які функціонують на принципах промислової відгодівлі тварин.

З іншого боку, на який мало звертають уваги різні інституції, наслідком розвитку агротуризму та екологізації села є розвиток людини. Це стосується не тільки піднесення екологічної свідомості, але й активізації ініціативи – навчання організаційним прийомам, співпраці з сусідами, пізнання регіону, вивчення іноземних мов, пізнання і поваги до інших людей, їхніх звичаїв тощо.

У літературі з'явилося також поняття «агроекотуризм», під яким розуміється відпочинок у селянській родині, яка займається сільським господарством біологічними (екологічними) методами (у господарствах, які мають відповідні сертифікати чи перебувають у процесі екологічного перепрофілювання). Найбільш відомою організацією, яка об'єднує такі господарства у Європі, є Європейський центр екологічного сільського господарства і туризму (ЕСЕАТ).

Агроекологічні послуги можуть надаватися виключно у господарстві, яке дотримується екологічних методів ведення сільськогосподарського виробництва. Основою екологічного землеробства є цілковита відмова у процесі виробництва продуктів харчування від сільськогосподарських, ветеринарних і споживчих хімічних засобів.

Ведення виробництва екологічними методами – це спосіб отримання сільськогосподарського продукту, із застосуванням екстенсивних, традиційних методів виробництва, які не порушують природної рівноваги. Цей принцип важливий на усіх виробничих етапах – від вирощування, збирання, зберігання, до переробки продукції.

Селянські господарства, які у своїй діяльності застосовують екологічні методи господарювання, мають освітню вартість. Вони навчають тривалого і гармонійного використання природи та дбайливого ставлення до всіх живих істот, дають можливість дізнатися і побачити, як вирощуються екологічні продукти високої споживчої якості. Розвиток екологічного сільського господарства має неоціненну вартість у підвищенні знань про природу як елемент культури сучасної людини – як пропагандистів агроекотуризму так сільського населення і туристів [3,с.27].

Отже, провадження туристичної діяльності у поєднанні з екологічними методами є одним з основних принципів агроекотуризму. Уся діяльність у цій сфері повинна підпорядковуватися принципу «екологія окуповується». До найважливіших екологічних ознак розвитку агроекотуризму можна віднести:

- охорону природного середовища шляхом популяризації екологічно ефективних, суспільно - відповідальних і приязних довіллю форм туризму;
- провадження туристичної та сільськогосподарської діяльності з пристосуванням до навколишнього природного середовища;
- виробництво сільськогосподарських продуктів з урахуванням екологічних вимог;
- розвиток інфраструктури, яка підтримує екологічні складові туризму (транспорт, альтернативні джерела енергії, господарювання відходами, водопостачанням і водовідведенням).

Екологічне землеробство в економічно розвинених країнах динамічно розвивається як галузь сільського господарства і яке потрібно розвивати в Україні. Однак перепрофілювання селянського господарства вимагає часу і значних матеріальних і моральних зусиль, що деякий час супроводжуватиметься зменшенням виробничо-фінансових показників та за умов відсутності державних програм підтримки екологічного землеробства може спричинити їх банкрутство. Практика свідчить, що основним показником динамічного зростання агроекологічних господарств, поряд з усвідомленням важливості споживання здорових, екологічних продуктів харчування, є підвищення життєвого рівня українського суспільства.

Умови сприятливі для розвитку екологічного туризму, мають багато сільських територій, які нерівномірно розкидані по цій країні (території природоохоронного чи іншого призначення, які виділяються відповідними природними, краєзнавчими чи культурними цінностями). Реалізація на цих територіях екотуризму вимагає

пристосування інфраструктури до можливостей природного середовища і місцевих спільнот через визначення:

- фізичного навантаження – допустимої кількості туристів, яка не порушує балансу у природі;
- екологічного навантаження – допустимого рівня, за якого не відбувається негативних змін у флорі і фауні;
- суспільно-психологічного навантаження – допустимого рівня щільності населення, який не викликає деструкції сімейних і місцевих відносин;
- інфраструктурного навантаження – допустимого рівня комунально-рекреаційного обладнання, який не сприяє їх прискореній декапіталізації [2,с.80].

Сільські території, на яких розміщені природні об'єкти, не підготовлені для обслуговування туристичного руху. Пропонування туристичних послуг високої якості на таких територіях вимагає розбудови технічної інфраструктури, пристосування туристичної інфраструктури і відповідної бази розміщення до місцевих умов. До поліпшення якості послуг можна зарахувати будь-яку діяльність, яка ставить собі за мету охорону природної біорізноманітності. До такої діяльності можна насамперед віднести:

- раціональне меліоративне та водо-каналізаційне господарювання;
- упровадження проєкологічних рішень у забудові території (відповідність архітектурних рішень місцевому стилю, використання природних матеріалів, використання альтернативних джерел енергії тощо);
- екологічне землеробство (городництво, бджільництво), яке вимагає обґрунтованої агротехніки, формує красиви шляхом насадження захисних смуг чи створення терас у сфері екологічної діяльності;
- охорона лісів і лісових насаджень, які, окрім господарської, виконують екологічні функції (очищують повітря, поглинають шуми, зберігають унікальні фрагменти лісових екосистем тощо).

Комплексна реалізація таких видів господарської діяльності на сільських природно цінних територіях сприятиме поліпшенню якості не тільки туристичних послуг, й життя мешканців цих місцевостей шляхом створення гарантованих додаткових джерел доходів, охорони культурної спадщини і поліпшення якості засобів природного середовища.

З розвитком економіки сільські території, які мають унікальні природні місця, зменшуються внаслідок їх поступової деградації. Одночасно зростає зацікавленість туристів відпочинком у безпосередньому контакті з природою. Там, де туризм має велике економічне значення, доходить до конфліктів між можливостями природного середовища та потребами туристів і місцевих спільнот, які вбачають у його розвитку конкретні вигоди. Зменшенню тиску на природне, культурне та виробниче середовище служить розробка попереджувальних заходів для туристичного руху шляхом раціонального його управління, піднесення екологічної свідомості жителів міст і територій реципієнтів. У цей спосіб екотуризм реалізує принципи збалансованого туристичного розвитку сільських територій, за одночасного задоволення потреб туристів і місцевих спільнот.

---

1. Кудла Н.С., Тофан І.М. Потенційні можливості агротуризму у екологічному розвитку сільських територій. Стан та перспективи розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Вінниця: Редакційно-видавничий відділ Вінницького державного аграрного університету, 2007.- С.117-120.

2. *Lejmel K.* Ekoturystyka jako forma turystyki zrównoważonej.//Zagadnienia doradztwa rolniczego.- 2000.-№4-S.73-83.
3. *Lopata J.*: Ekoturystyka – urlop u ekorolników. – Strzyszków: Wyd. ECEAT, 1998.- 134 s.
4. *Zaręba D.* Ekoturystyka.– Warszawa: Wydawnictwo naukowe PWN, 2000.-175 s.
5. <http://www.dt.ua/3000/3320/31183/>

ECOTOURISM INFLUENCE ON THE BALANCED DEVELOPMENT OF RURAL AREAS

Nazar Kudla

*Ivan Franko National University of Lviv
vul. Universytetska 1, Lviv 79000, Ukraine, tel. (032) 239-46-03*

The notion of balanced tourism directly belongs to the idea of ecological or balanced development. 27 priorities of balanced development defined in the declaration of Conference on the Environment and Development in Rio de Janeiro became the document determining the main directions of modern economic policy in the world. The dynamic tourism development can significantly contribute to the war on poverty, creation of new working places, nature preservation in rural areas.

Key words: balanced development, ecotourism, rural areas, and natural environment.

*Стаття надійшла до редколегії 21.02.2008
Прийнята до друку 22.06.2008*